

Subjektyviosios gerovės sąvokos struktūros taikymo empiriniuose tyrimuose rezultatų nuoseklumas

ARTŪRAS GATAŪLINAS

Lietuvos socialinių tyrimų centras, Socialinės gerovės institutas, Goštauto g. 11a, LT-09318 Vilnius

El. paštas: arturas.gataulinas@gmail.com

Straipsnyje pateikiama subjektyviosios gerovės (SG) sąvokos struktūros taikymo empiriniuose tyrimuose rezultatų nuoseklumo analizė Europos vertybių tyrimo ir Europos socialinių tyrimų atvejais. Kadangi SG tyrimai yra nauja socialinių tyrimų kryptis, palyginti su objektyviąja gerove, akcentuojančia pajamas ir turtą, todėl svarbu įvertinti SG duomenų nuoseklumą įvairių empirinių SG tyrimų kontekste. Taikant grafinę SG empirinių duomenų analizę buvo nustatyti buvusios komandinės ekonomikos regiono, Pietų Europos regiono ir tradicinių rinkos ekonomikos šalių regiono bendri savitumai SG lygių atžvilgiu. Žemesnė nei ES vidurkis vidutinė SG yra būdinga buvusios komandinės ekonomikos šalių regionui ir kai kurioms Pietų Europos regiono šalims. Aukštesnė nei ES vidurkis vidutinė SG yra būdinga tradicinių rinkos ekonomikos šalių regionui. EVT (Europos vertybių tyrimas) ir EST (Europos socialinis tyrimas) duomenų bazių SG rodiklių reikšmių koreliacinė analizė patvirtina SG sąvokos struktūros taikymo empiriniuose tyrimuose nuoseklumą.

Raktažodžiai: subjektyviosios gerovės duomenų nuoseklumas, subjektyviosios gerovės patitenkinimo komponentas, subjektyviosios gerovės afekto komponentas, buvusios komandinės ekonomikos šalių regionas, Pietų Europos šalių regionas, tradicinės rinkos ekonomikos šalių regionas

ĮVADAS

SG tyrimai yra nauja socialinių mokslų tyrimų kryptis, šiandien vis plačiau nagrinėjama sociologų, ekonomistų bei psichologų. Į SG sąvoką galima žiūrėti istorinės genezės kontekste. Tradiciškai gerovė buvo suvokiama tik materialine prasme. Kalbant apie individo gerovę, dažniausiai akcentuojamos jo pajamos bei turtas. Dabartinė gerovės samprata yra daug platesnė, apimanti tiek objektyvųjų, tiek ir subjektyvųjų elementus. Šioje struktūroje subjektyvusis elementas istoriškai yra susiklostęs vėliau nei objektyvusis. Jeigu pajamos gerovės tyrimuose V. Pečio buvo nagrinėjamos rinkos santykiams vystantis dar XVII a., tai subjektyvusis gerovės elementas buvo pradėtas tirti palyginti neseniai. Anot B. Headey ir M. Woodeno (2003), SG tyrimų ištakas galima sieti su XX a. 7-uju ir 8-uju dešimtmečiais. SG tyrimo teorinius pagrindus Čikagos universitete padėjo N. M. Bradburnas (1969), o Mičigano universitete – F. Andrews ir S. B. Withey (1976), A. Campbellas, P. E. Converse'as ir W. L. Rodgersas (1976). Prie SG tyrimų pradininkų reikėtų priskirti ir Pietų Kalifornijos universiteto profesorių R. Easteriną (1974). Jeigu objektyviojo gerovės elemento atsiradimą galima sieti su rinkos santykių vystymusi, tai subjektyviojo gerovės elemento atsiradimą tikriausiai galima sieti su suvokimu, kad gerovė yra ne tik pajamos ir turtas, bet ir žmogaus sąmonės sąveika su jį supančia aplinka, ir kad yra daug žmogų supančių objektyvių aplinkybių, į kurias individas reaguoja specifiskai.

Dabartiniu metu išsirutuliojusi SG sąvokos struktūra yra plačiai taikoma SG empiriniuose tyrimuose. Tokios tyrimų organizacijos, kaip Europos vertybių tyrimas (angl. *European Values Study*) bei Europos socialinis tyrimas (angl. *European Social Survey*), savo klausimynuose formuluoja klausimus, atitinkančius SG sąvokos struktūrą, t. y. SG dalijimą į kognityvinę ir afektinę pusę, taip pat globalius, visa apimančius vertinimus ir vertinimus, kurie apima tik tam tikras asmens gyvenimo sritis. Žvelgiant į įvairių tyrimo organizacijų apklausų apie SG rezultatus, iškyla klausimas apie atskirų šalių duomenų nuoseklumą, t. y. kiek vienos apklausos rezultatai atkartoja kito panašiu laiku atlikto panašaus tyrimo rezultatus konkrečių šalių atvejais. Šiam klausimui yra reikalingas išsamesnis nagrinėjimas.

Straipsnio tikslas yra įvertinti ES šalių atveju SG sąvokos taikymo empiriniuose tyrimuose rezultatų nuoseklumą remiantis Europos vertybių tyrimo ir Europos socialinio tyrimo duomenų bazėmis.

Straipsnyje nelyginamos SG lygį skirtingose ES šalyse apibūdinančių rodiklių reikšmės ir neaiškinamos šių skirtumų priežastys. Atsižvelgiant į SG tyrimų praktiką, ši tema yra labai plati, todėl jai reikia atskirų tyrimų. Šio straipsnio tikslas – pabrėžti rodiklių reikšmių nuoseklumą empiriškai išreiškiant SG sąvokos struktūrą. Tyrimo objektas – SG tyrimų rezultatų nuoseklumas.

SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SAMPRATA IR STRUKTŪRA

SG tyrimuose plačiai taikomas E. Dienerio (2006) pateiktas apibrėžimas. Autorius apibrėžia SG kaip reiškinį, apimančią tiek teigiamus, tiek ir neigiamus vertinimus, kuriuos individai atlieka savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu. Ši sąvoka apima kognityvinius vertinimus – pasitenkinimą gyvenimu, darbu, interesais ir įsitraukimu į įvairių veiklą bei gyvenimo įvykių afekto reakcijas – džiaugsmą, liūdesį ir pan. Anot W. Pavot, fundamentali SG prielaida yra ta, kad SG visų pirma reiškia subjektyvią individo patirtį (2008). Šiuo atveju yra svarbiausi žmogaus vertinimai, jausmai ir nuotaikos, o ne tai, kaip griežtai funkciškai jis atspindi išorės objektyvias sąlygas. Taigi SG tyrimai neturėtų būti smerkiami dėl pernelyg didelio šio reiškinio subjektyvumo, kadangi būtent subjektyvi išorės sąlygų patirtis ir yra subjektyviosios gerovės tyrimų objektas.

Galima teigti, kad SG – objektyvių išorinės aplinkos sąlygų bei žmogaus sąmonės sąveikos produktas. Viena vertus, objektyvios išorinės aplinkybės SG tyrimuose yra nagrinėjamos siekiant nustatyti jų poveikio žmogaus vertinimams bei jausmams kryptį, mastą bei trukmę. Kita vertus, ir tai rodo autorių B. Headey ir A. Wearingo (1989), B. Headey (2006), R. A. Cumminso (2000; 2003; 2010), R. Lucaso (2008) darbai, SG tyrimuose gali būti nagrinėjamas ir žmogaus sąmonės poveikis SG. Dažnai žmogaus sąmonės poveikis SG yra nagrinėjamas psichologų sukurto Didžiojo penketo asmenybės bruožų modelio kontekste.

Remiantis E. Dienerio aprašyta SG struktūra, galima išskirti tokias SG struktūrinės dalis: pasitenkinimas gyvenimu, pasitenkinimas sritimi, teigiamas afektas, neigiamas afektas (2006). Pasitenkinimas gyvenimu ir pasitenkinimas sritimi sudaro kognityvinę SG pusę, teigiamas ir neigiamas afektai sudaro afektinę SG pusę. Prasminga, remiantis E. Dieneriu (2006), plačiau aptarti šias SG sudedamąsias dalis. Tyrėjas afekto reakcijas skirsto į teigiamas ir neigiamas, arba kitaip – į teigiamą ir neigiamą afektą. Teigiamas afektas žymi malonias nuotaikas ir emocijas, tokias kaip, pavyzdžiui, džiaugsmas ir meilė. Teigiamas afektas yra SG dalis, išreiškianti tokias asmens reakcijas į įvykius, kurios rodo, kad gyvenimas vyksta norima linkme. Teigiamas afektas gali apimti pozityvias reakcijas į kitus asmenis, asmens veiklą arba bendras pozityvias nuotaikas ir pan. Verta pabrėžti skirtumą tarp emocijų ir nuotaikos. Anot U. Schimmacko ir kt. (2000, cituota iš Schimmack 2008), emocijos yra retos ir sukeltos

įvykių. Pozityvių emocijų laikas neriboja negatyvių emocijų laiko, o nuotaikos, anot E. Dienerio ir C. Dienerio (1996, cituota iš Schimmack 2008), yra labiau ilgalaikis ir bendresnis reiškiny. Didžioji dalis žmonių yra pozityvios nuotaikos.

Neigiamas afektas, E. Dienerio teigimu (2006), žymi nuotaikas ir emocijas, susiklosčiusias dėl nemalonios patirties įvairiose gyvenimo srityse. Pagrindinės neigiamo afekto formos yra pyktis, liūdesys, nerimas, stresas, frustracija, kaltė, gėda ir pavydas. Neigiamos emocijos gyvenime yra neišvengiamos ir net yra būtinos efektyviam gyvenimui, tačiau dažnos ir užsičiusios neigiamos nuotaikos ir emocijos rodo, kad gyvenimas vyksta bloga linkme.

Be teigiamo ir neigiamo afekto, kaip jau minėta, SG sąvokos struktūra apima ir pasitenkinimo gyvenimu sąvoką, kuri išreiškia žmogaus vertinimus, daromus savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu. Ši sąvoka išreiškia gyvenimo situacijos lyginimą su kažkokiu standartu, pvz., su gyvenimo situacija praeityje arba savo gyvenimo situacijos lyginimą su kitų asmenų gyvenimo situacijomis. Verta pabrėžti, remiantis M. Eidu (2008), kad pasitenkinimas gyvenimu kaip struktūrinė SG dalis pasižymi didesniu stabilumu nei jau aptartas SG afekto komponentas. Kaip minėta, be pasitenkinimo gyvenimu, kognityvinis SG komponentas apima ir pasitenkinimo sritimi sąvoką, kuris, anot E. Dienerio (2006), išreiškia žmonių pasitenkinimą atskiromis gyvenimo sritimis, tokiomis kaip fizinė ir psichinė sveikata, darbas, laisvalaikis, socialiniai santykiai, šeima ir pan. Apskritai galima teigti, kad pasitenkinimas gyvenimu apima pasitenkinimą atskiromis gyvenimo sritimis, todėl pasitenkinimo sritimi sąvoka yra siauresnė už pasitenkinimo gyvenimu sąvoką.

W. Pavot (2008) išskiria ir multidimensinį pasitenkinimą, kuris, išreikšdamas individo pasitenkinimą grupe jam svarbių gyvenimo sričių, gali būti apibūdinamas kaip tarpinė sąvoka tarp pasitenkinimo gyvenimu ir pasitenkinimo sritimi.

E. Dieneris (2006), aiškindamas SG ir gyvenimo kokybės sąvokų santykį, teigia, kad gyvenimo kokybė išreiškia gyvenimo tinkamumą, pabrėžiant išorines objektyvias aplinkybes, tokias kaip aplinka ir pajamos, o SG išreiškia reakciją į šias objektyvias sąlygas. Tačiau, anot E. Dienerio, kai kurie tyrėjai šią sąvoką suvokia plačiau, neapribodami jos vien tik gyvenimo aplinkybėmis. Platesnė gyvenimo kokybės sąvoka, be gyvenimo aplinkybių, apima ir individų reakcijas į jas.

M. Eidas (2008) išskiria SG laiko rėmus. Pagal tai SG gali būti apibūdinta kaip momentinė būseną, kaip bruožas ir kaip nulemta specifinio atvejo. SG kaip momentinė būseną apibūdina SG tam tikru laiko momentu, t. y. ta visuminė SG, kurią konkretus individas jaučia konkrečiu laiku. SG kaip bruožas apibūdina stabilų subjektyviosios gerovės komponentą, kuris nepriklauso nuo konkrečių gyvenimo situacijų. Specifinio atvejo nulemta SG turėtų būti suprasta kaip momentinis nukrypimas nuo SG bruožo dėl individo sąveikos su situacija. Momentinė SG pusė apima SG kaip bruožą bei specifinio atvejo nulemtą SG.

SG gali būti nagrinėjama ir iš R. Veenhoven (2008) sukurtos teorinės perspektyvos, kurioje SG yra įvardijama kaip laimė. R. Veenhovenas (2008), panašiai kaip ir E. Dieneris (2006), išskiria du SG komponentus: afekto reakcijas bei kognityvinius vertinimus. Kognityvinis elementas atsiranda individui savo gyvenimą lyginant su gero gyvenimo standartu, o afekto komponentas – kai apibendrinama tai, kaip individas emociškai jaučiasi didžiąją laiko dalį. Skirtumai tarp R. Veenhoven ir E. Dienerio idėjų atsiranda aiškinant pasitenkinimo gyvenimu ir afekto reakcijų glaudų ryšį. Anot R. Veenhoven, individo atliekami gyvenimo vertinimai tarpusavyje neatsiejamai yra susiję su emocijomis bei jausmais, o E. Dieneris pabrėžia autonomiją tarp šių dviejų sudedamųjų dalių.

Apskritai E. Dienerio ir R. Veenhoven tyrimų perspektyvos leidžia kalbėti apie dvi to paties reiškinio tyrimų tradicijas, kurios iš esmės yra panašios, tačiau skiriasi jų pavadini-

mai. Pagal E. Dienerio tyrimų tradiciją SG (angl. *subjective well-being*) gali būti prilyginama R. Veenhovenio visuminės laimės arba dažnai tiesiog laimės sąvokai (angl. *overall happiness* arba *happiness*). Abiejose tradicijose išskiriamos panašios struktūrinės dalys. Jau minėtos E. Dienerio SG dalys – afekto reakcijos ir pasitenkinimas gyvenimu (angl. *affect* ir *life satisfaction*) pagal R. Veenhoveną (žr. Veenhoven World database of happiness) gali būti prilyginamos hedoniam afekto lygmeniui ir pasitenkinimui (angl. *hedonic level of affect* ir *contentment*). Šių pavadinimų skirtumus tikriausiai galima paaiškinti abiejų tyrėjų savarankišku šios srities tyrimų plėtojimu. Be to, nereikia užmiršti, kad autoriai dirbo skirtinguose žemynuose – E. Dieneris JAV, o R. Veenhovenas Europoje. Šios diskusijos dėl pavadinimų kontekste galima paminėti, kad kai kurie autoriai, pavyzdžiui, R. M. Biswas-Dieneris (2008), tirdami subjektyviąją gerovę, kaip sinonimus vartoja laimės ir subjektyviosios gerovės sąvokas. Galima paminėti ir kitokią minėtų sąvokų pavadinimų vartojimo praktiką: K. Stefansonas (2008) sąvoka „subjektyvioji gerovė“ apibūdina kognityvinius vertinimus, o sąvoka „laimė“ – afektyvius vertinimus.

Žiūrint į SG bendresnę prasmę iš ilgesnės laiko perspektyvos, galima išskirti du požiūrius (Veenhoven 2008: 45–46). Pirmąjį, sociologijoje vyraujančią, požiūrį autorius apibūdina pagal tris požymius. Pirmą, nemažai sociologų, nagrinėdami SG, terminui priskiria neigiamas būsenas, tokias kaip anomija, susvetimėjimas, subjektyvus skurdas. Antra, sociologai dažniausiai terminą apibūdina specifiskiau, t. y. ne tik nusako, kaip individas jaučiasi, bet ir ką jaučia. Pavyzdžiui, anomija yra nepasitenkinimas moraliniu visuomenės klimatu, susvetimėjimas yra jausmas, kad individas yra valdomas sistemos, kurioje pats nedalyvauja (Beerling 1978, cituota iš Veenhoven 2008). Trečia šio požiūrio ypatybė yra ta, kad terminas nurodo ne tik kaip ir ką jaučia individas, bet ir kodėl jis taip jaučiasi. Pavyzdžiui, anomija yra ne tik proto būseną, bet ir reakcija į vertybinę visuomenės nuopoli (Veenhoven 2008: 46). Kitas požiūris yra kilęs iš J. Benthamo tradicijos, pagal kurią SG yra apibrėžiama kaip „suma malonumų ir skausmų“ (1970, cituota iš Veenhoven 2008). Antrasis požiūris skiriasi nuo pirmojo tuo, kad neakcentuoja atskirų neigiamų moralinių visuomenės būsenų, jų paplitimo, o pateikia bendrą gyvenimo vertinimą.

Kai kurie autoriai, pavyzdžiui, B. Headey ir M. Woodenas (2003), savo tyrime išskiria ne tik SG, bet ir subjektyviosios negerovės sąvoką, pabrėždami, kad tai yra dvi skirtingos dimensijos, o ne tos pačios dimensijos priešybės. SG priskirdami teigiamus vertinimus ir teigiamas afekto reakcijas, o subjektyviai negerovei – neigiamus vertinimus bei neigiamas afekto reakcijas autoriai pabrėžia šio dalijimo ištakas su subjektyviosios gerovės tyrimų atsiradimo pradžia XX a. 7-ajame dešimtmetyje.

SUBJEKTYVIOSIOS GEROVĖS SĄVOKOS STRUKTŪROS TAIKYMAS BEI EMPIRINIŲ TYRIMŲ REZULTATŲ NUOSEKLUMAS EUROPOS VERTYBIŲ BEI EUROPOS SOCIALINIAME TYRIMUISE

Subjektyviosios gerovės sąvokos struktūros taikymas empiriniuose tyrimuose

Europos vertybių tyrimas (EVT) ir Europos socialinis tyrimas (EST) vykdo vienus didžiausių pasaulyje projektų, kurių tikslas – nagrinėti Europos gyventojų nuomones socialiniais-ekonominiais, kultūriniais, vertybių klausimais. Šio pobūdžio klausimų kontekste pateikiami ir SG išreiškiantys klausimai, kurie pakankamai tiksliai atliepia teorines SG struktūros dalis, apibūdintas šio straipsnio pradžioje. Šiame straipsnyje nagrinėjami tik ES šalis apibūdinantys tyrimų rezultatai.

EVT išskiriami du SG komponentai – individo afektyvus ir individo pasitenkinimas, kurie atitinka afekto ir kognityvinę SG struktūrinę dalis, aprašytas šio straipsnio pradžioje. Individo SG afektyvus komponentas EVT apklausose įvertinamas klausimyne užduodant klausimą: „Ar Jūs galėtumėte apie save pasakyti, kad Jūs...?“ ir pateikiant galimus atsakymus, įvertinamus

4 balais; čia 1 balas reiškia, kad individas yra labai laimingas, 2 balai reiškia, kad individas yra pakankamai laimingas, 3 balai reiškia, kad individas yra nelabai laimingas ir 4 balai reiškia, kad individas yra visiškai nelaimingas. Individo pasitenkinimo komponentas įvertinamas užduodant klausimą: „Ar Jūs dabartiniu metu patenkintas savo gyvenimu?“ Respondentas privalo atsakyti, pasirinkdamas balą iš 10 balų; čia 1 balas reiškia, kad individas yra nepatenkintas savo gyvenimu, o 10 balų – visiškai patenkintas savo gyvenimu.

Šis metodinis skirstymas į SG afekto ir pasitenkinimo komponentą išreiškiančius klausimus atitinka K. Stefansono (2008: 4) atliktų tyrimų praktiką. Šis autorius klausimą: „Kiek esate patenkintas savo gyvenimu, kurį gyvenate?“ priskiria prie kognityvinių, vertinamųjų matavimų, parodančių atotrūkį tarp siekių ir rezultatų, o klausimą: „Viską įvertinęs ar pasakytumėte, kad Jūs esate...?“ (labai laimingas, pakankamai laimingas, ne visai laimingas, visiškai nelaimingas) priskiria matavimams, išreiškiantiems SG afekto aspektus – malonių ir nemalonių patirčių balansą. Šie du SG apibūdinantys klausimai, K. Stefansono paimti iš PLDB (Pasaulyje laimės duomenų bazė), yra nagrinėjami ir šiame straipsnyje.

Panašius klausimus į savo tyrimą įtraukia ir EST, kuriame SG, išreikšta afekto komponento metodu, yra vertinama pagal atsakymą į klausimą: „Kalbant apskritai, ar Jūs esate laimingas/-a?“ Respondentas pateikia vertinamąjį atsakymą 11 balų skalėje nuo 0 iki 10: 0 balų reiškia, kad individas yra visiškai nepatenkintas/a, o 10 balų – individas yra visiškai patenkintas/a. Individo SG, išreikšta pasitenkinimo komponento metodu, yra vertinama pagal atsakymą į klausimą: „Vertinant apskritai, ar Jūs esate patenkintas/-a savo dabartiniu gyvenimu“. Respondentas pateikia vertinamąjį atsakymą 11 balų skalėje, pasirinkdamas atsakymą nuo 0 iki 10: 0 reiškia, kad individas yra visiškai nepatenkintas/a, o 10 – individas yra visiškai patenkintas/a.

Taip įvertintą atskirų individų SG galima agreguoti į šalies vidurkius, o šalių vidurkius agreguoti į regionų vidurkius bei sudaryti bendresnius SG vaizdus ir nustatyti teritorinius dėsningumus. Apibendrinus EVT apklausos duomenis (lentelė), galima daryti išvadą, kad SG afekto lygmens vidutinės reikšmės balas yra artimas 3 (EVT skalė buvo perkoduota, kad didesnis balas reikštų aukštesnę subjektyvią gerovę), tai reiškia, kad ES gyventojai, atsakydami į klausimą: „Ar galėtumėte apie save pasakyti, kad Jūs...?“, pasirinko balą, kuris rodo, kad ES šalių gyventojai, vertindami savo emocijas bei nuotaikas, yra pakankamai laimingi. Vidutinio ES gyventojų atsakymų balas esant 95 % tikimybei svyruos nuo 3,05 iki 3,08.

Vertinant ES gyventojų pasitenkinimo lygmenį, galima daryti išvadą, kad vidutinis gyventojų pasitenkinimas yra artimas 7 balams. Vidutinio ES gyventojų atsakymų balai esant 95 % tikimybei svyruos nuo 7,15 iki 7,19. Standartinis nuokrypis, palyginti su vidurkiu, rodo, kad atsakymų variacija tiek SG afekto lygmens, tiek ir pasitenkinimo lygmens atvejais yra panaši.

Lentelė. Europos Sąjungos gyventojų subjektyviosios gerovės reikšmės 2008–2009 m.

Lygmuo	Anketos klausimas	Vidurkis	95 % vidurkio pasikliautinis intervalas	Standartinis nuokrypis	Standartinis nuokrypis, palyginti su vidurkiu %
Afekto	Apskritai, kiek laimingas Jūs esate?	3,07	3,05–3,08	0,68	22
Pasitenkinimo	Kiek Jūs esate patenkintas savo gyvenimu?	7,17	7,15–7,19	2,17	30

Šaltinis: Europos verčių tyrimo 2008 m. integruota duomenų bazė.

Verta pabrėžti afekto ir pasitenkinimo SG komponentų ryšį EVT duomenų bazėje. Koreliacijos koeficientas 0,53 rodo pakankamai stiprią šių dviejų komponentų priklausomybę, todėl šis empirinis ryšys patvirtina R. Veenhoven (2008) teiginį apie šių dviejų komponentų glaudžią sąveiką. Galima daryti išvadą, kad SG afekto ir pasitenkinimo komponentai turi tendenciją panašiai kisti. Taigi kuo ES gyventojai yra labiau patenkinti savo gyvenimu kaip visuma, tuo jie pasižymi stipresne tendencija būti apskritai laimingesni, ir atvirkščiai, kuo ES gyventojai laimingesni apskritai, tuo jie labiau patenkinti gyvenimu. Kaip jau minėta šiame straipsnyje, sąvoka „pasitenkinimas“ (kognityvinis subjektyviosios gerovės komponentas) reiškia individo savo situacijos vertinimą, lyginant su kažkoku standartu arba darant išvadas kažkokio standarto kontekste, o „laimingumas“ (afekto subjektyviosios gerovės komponentas) reiškia nuotaikas bei emocijas. Šis koreliacinis ryšys, gautas remiantis EVT duomenimis, atitinka kitų tyrimų duomenis. Pavyzdžiui, U. Schimmackas (2008) pateikia įvairių autorių (Lucas ir kt. 1996; Schimmack ir kt. 2002; Suh ir kt. 1998) tyrimų rezultatus, kurie rodo, kad koreliacija tarp SG pasitenkinimo ir afekto komponentų svyruoja nuo 0,1 iki 0,8. Savo tyrime E. Suh ir kt. (1998) šią priklausomybę tarp pasitenkinimo ir afekto komponentų aiškina tuo, kad žmonės apie savo bendrą pasitenkinimą gyvenimu sprendžia iš dalies remdamiesi emocijomis, t. y. afekto komponentu.

Empirinių tyrimų rezultatų nuoseklumas pagal vidutinę subjektyviąją gerovę, įvertintą afekto komponento metodu

Tyrime buvo panaudotos EVT ir EST mikroduomenų bazės, kurios buvo agreguotos į makroduomenis pagal atskiras ES šalis, kitaip tariant, tyrime buvo pereita nuo atskirų gyventojų SG vertinimo prie ES šalių vidurkių. Pradiniai PLDB duomenys yra pateikti makrolygmeniu, t. y. atskirų šalių vidurkių lygmeniu. Duomenų nuoseklumas buvo vertinamas grafiškai, žvelgiant į šalių padėtį ES vidurkio atžvilgiu. Kadangi skiriasi SG vertinimo skalės (varijuoja nuo 4 balų iki 11), kiekvienam rodikliui buvo nubraižyti atskiri grafikai. Kartais skirtingų skalių problema yra sprendžiama transformuojant duomenis taip, kaip tai buvo padaryta Naujosios ekonomikos fondo (angl. *New Economic foundation*) gerovės indekso atveju; čia skirtingų skalių duomenys buvo pritaikyti 11 balų skalei. Vis dėlto šio metodo atsisakyta, nes transformavimas pakoreguotų ir šiek tiek iškreiptų realius duomenis. Be grafinės duomenų analizės, buvo taikytas kiekybinės duomenų analizės metodas ir koreliacinė analizė. Buvo sudarytos EVT, EST ir PLDB duomenų tarpusavio koreliacijos matricos.

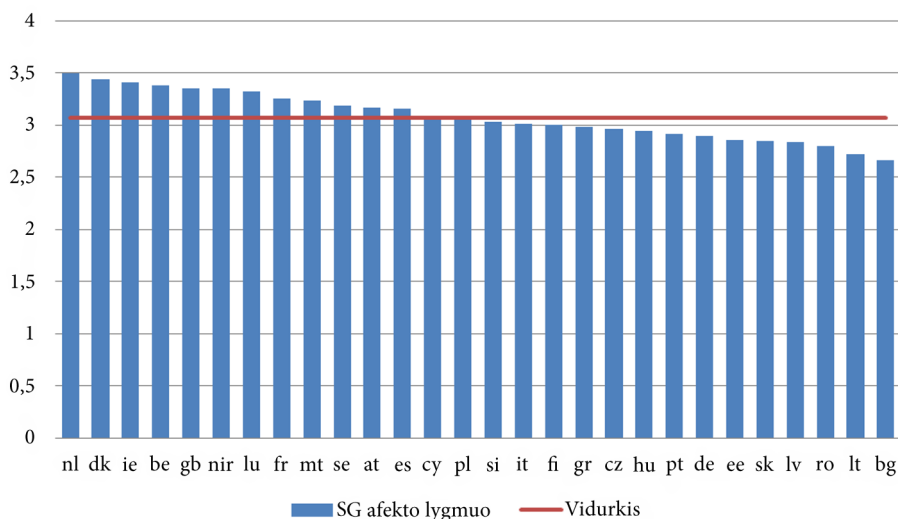
Tirtos tos ES šalys, kurios sąlyginai buvo suskirstytos į regionus pagal istoriškai nulemtą socialinį-ekonominių vystymąsi: buvusios komandinės ekonomikos ES šalys, tradicinės rinkos ekonomikos ES šalys bei Pietų Europos ES šalys. Buvusios komandinės ekonomikos regionas apima ES šalis, priklausiusias buvusio Ryto bloko šalių grupei. Komandinės ekonomikos plėtojimas šiose šalyse neabejotinai lėmė tolesnį jų socialinį-ekonominių vystymąsi. Buvusios komandinės ekonomikos ES šalių regioną sudaro Lietuva, Latvija, Estija, Lenkija, Čekija, Slovakija, Vengrija, Bulgarija, Rumunija bei Slovėnija. Slovėnijos padėtis yra specifinė ta prasme, kad šalis patenka ir į pagal JTO klasifikaciją išskirtą ir šiame tyrime naudojamą Pietų Europos regioną. Buvusios komandinės ekonomikos regionas išsiskiria mažesniais nei ES vidurkis SG rodikliais.

Tradicinės rinkos ekonomikos ES šalių regionas apima JTO išskirtą Vakarų Europos regioną, kurį sudaro Prancūzija, Belgija, Olandija, Liuksemburgas, Vokietija, Austrija, taip pat dalį JTO išskirto Šiaurės Europos regiono ES šalių (neskaitant Lietuvos, Latvijos bei Estijos): Airiją, Jungtinę Karalystę, Daniją, Švediją, Suomiją. Tradicinės rinkos ekonomikos ES šalių regionas išsiskiria aukštesniais nei ES vidurkis vidutiniais SG rodikliais.

Pietų Europos ES regionas apima Portugaliją, Ispaniją, Italiją, Maltą, Graikiją. Slovėnija, pagal JTO skirstymą būdama Pietų Europos ES šalimi, šiame straipsnyje priskiriama buvusios komandinės ekonomikos ES šalių regionui; prie Pietų Europos regiono taip pat priskirtas Kipras. Šios šalys, nors ir išvengė komandinės ekonomikos sistemos, nepatenka į tradicinių rinkos ekonomikos šalių regioną dėl savo specifikos vidutinių SG rodiklio reikšmių atžvilgiu. Kai kurios šio regiono šalys, pavyzdžiui, Italija, Graikija, Portugalija, pasižymi sistemingai žemesnėmis nei ES vidurkis SG vidutinėmis reikšmėmis.

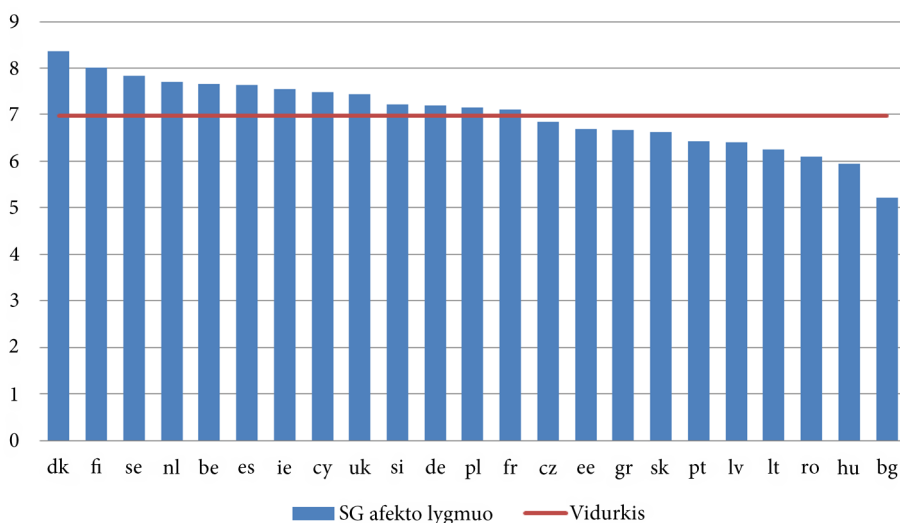
Žvelgiant į vidutinius afekto komponento metodu įvertintos SG empirinius duomenis matyti, kad daugelio buvusių komandinės ekonomikos šalių balų vidurkiai yra žemesni nei ES šalių vidurkis (1 pav.). Žemesne SG nei ES šalių vidurkis pasižymi ir kai kurios Pietų Europos šalys, tokios kaip Italija, Graikija bei Portugalija, o tradicinės rinkos ekonomikos šalių tendencija – aukštesni nei ES vidurkis SG rodikliai. Kaip išimtį reikėtų vertinti Suomiją, kurios SG yra žemesnė nei ES šalių vidurkis. Žemesnę nei ES šalių vidurkis Vokietijos SG galima paaiškinti buvusios Rytų Vokietijos gyventojų žemesniu SG lygiu.

Duomenų nuoseklumo prasme pateiktus EVT SG duomenis (2 pav.) galima palyginti su EST SG duomenimis. Tiesa, EST pateikia ne visų ES šalių SG rodiklius – nėra Liuksemburgo, Maltos, Italijos duomenų. Palyginus EST SG duomenų bazę su EVT SG duomenų baze galima kalbėti apie panašias bendras tendencijas: žemesnes nei ES vidurkis SG reikšmes turi buvusios komandinės ekonomikos šalys bei kai kurios Pietų Europos šalys, tokios kaip Graikija ir Portugalija, o tradicinės rinkos ekonomikos ES šalyse SG rodikliai yra didesni nei vidurkis. Skiriasi ir individualių šalių pozicijos ES vidurkio atžvilgiu: Suomijos, Vokietijos, Lenkijos bei Slovėnijos SG rodikliai, remiantis EST duomenų baze, yra didesni nei vidurkis, o pagal EVT duomenų bazę, šie rodikliai yra žemiau ES vidurkio. Šiuo aspektu ypač išsiskiria Suomija: remiantis EVT SG duomenų baze, šalies SG yra žemesnis nei ES vidurkis, o remiantis EST, jos SG smarkiai viršija ES vidurkį ir nusileidžia tik Danijai. Pagal EVT duomenų bazę, Kipro SG rodiklis sutapo su ES vidurkiu, bet yra aukštesnis nei ES vidurkis EST duomenų bazės atveju.

1 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens vidurkis ES šalyse 2008–2009 m.

Šaltinis: Europos vertybių tyrimo 2008 m. integruota mikroduomenų bazė.

2 pav. Subjektyviosios gerovės afekto lygmens vidurkis ES šalyse 2008 m.

Šaltinis: Europos socialinio tyrimo 2008 m. integruota mikroduomenų bazė.

Lietuvos padėtis pagal SG rodiklio reikšmę, remiantis EST duomenų baze, yra tik truputį geresnė nei remiantis EVT duomenimis.

Ranginė koreliacija, kuri tarp EVT ir EST šalių SG rodiklių vidutinių reikšmių yra lygi 0,835, patvirtina stiprų SG duomenų nuoseklumą abiejų duomenų bazių atvejais.

IŠVADOS

XX a. 7-ajame dešimtmetyje prasidėjęs subjektyviosios gerovės sąvokos nagrinėjimas pasibaigė pakankamai išsamia jos struktūra, kurią sudaro kognityvinis ir afekto komponentai. Kognityvinis subjektyviosios gerovės komponentas reiškia individo savo paties gyvenimo padėties vertinimą pagal tam tikrą standartą, kuriuo dažnai gali būti jo paties gyvenimas praeityje arba kitų individų gyvenimo būklė. Kognityvinį subjektyviosios gerovės sąvokos komponentą sudaro pasitenkinimas gyvenimu kaip visuma, multidimensinis pasitenkinimas ir pasitenkinimas tam tikra sritimi. Afektinis subjektyviosios gerovės komponentas reiškia gyvenimą lydinčias emocijas ir nuotaikas. Afektinį subjektyviosios gerovės komponentą sudaro teigiamas ir neigiamas afektai. Ši sąvokos struktūra atspindi Europos vertybių tyrimo ir Europos socialinio tyrimo duomenų bazėse. Europos vertybių tyrimo anketos klausimas: „Ar Jūs dabartiniu metu patenkintas savo gyvenimu?“ apeliuoja į kognityvinį subjektyviosios gerovės komponentą, o klausimas: „Ar galėtumėte apie save pasakyti, kad Jūs...?“ su galimais įvairius laimės lygius atspindinčiais variantais, įvertintais balais, apeliuoja į afektinį subjektyviosios gerovės komponentą. Savo ruožtu Europos socialinio tyrimo anketos klausimas: „Vertinant apskritai, ar Jūs esate patenkintas/-a savo dabartiniu gyvenimu?“ apeliuoja į kognityvinį subjektyviosios gerovės komponentą, o klausimas: „Ar apskritai Jūs esate laimingas/-a?“ – į afektinį subjektyviosios gerovės komponentą.

Vidutinių subjektyviosios gerovės reikšmių, lyginant EVT ir EST duomenų bazes, nuoseklumas yra didelis. Galima teigti, kad, vertinant subjektyviąją gerovę afekto komponento

metodu, yra bendri dėsningumai. EVT duomenų bazės duomenys rodo, kad buvusios komandinės ekonomikos ES šalių vidutinės subjektyviosios gerovės rodiklių reikšmės yra žemesnės nei ES vidurkis. Ši tendencija ES vidurkio atžvilgiu būdinga ir kai kurioms Pietų Europos ES šalims. Tradicinės rinkos ekonomikos šalys pasižymi aukštesnėmis nei ES vidurkis vidutinėmis subjektyviosios gerovės rodiklio reikšmėmis. Koreliacinė analizė patvirtina EVT ir EST empirinių duomenų nuoseklumą.

Gauta 2012 09 05
Parengta 2012 11 10

Literatūra

1. Andrews, F. M.; Withey, S. B. 1976. *Social Indicators of Well-Being: Americans' Perceptions of Life Quality*. New York: Plenum Press.
2. Biswas-Diener, R. M. Eid; R. J. Larsen. NJ: The Guilford Press.
3. Bradburn, N. 1969. *The Structure of Psychological Well-Being*. Chicago: Aldine Pub. Co.
4. Campbell, A.; Converse, P. E.; Rodgers, W. L. 1976. *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations and Satisfaction*. New York: Russel Sage Foundation.
5. Cummins, R. A. 2000. "Personal Income and Subjective Well-Being: a Review", *Journal of Happiness Studies* 1(2): 133–158.
6. Cummins, R. A. 2010. "Subjective Well-Being, Homeostatically Protected Mood and Depression: a Synthesis", *Journal of Happiness Studies* 11(1): 1–17.
7. Cummins, R. A. 2003. "Normative Life Satisfaction: Measurement Issues and a Homeostatic Model", *Social Indicators Research* 64(2): 225–256.
8. Diener, E. 2006. "Guidelines for National Indicators of Subjective Well-Being and Ill-Being", *Applied Research in Quality of Life* 1(2): 151–157.
9. Easterlin, R. 1974. "Does Economic Growth Improve the Human Lot?", in *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, eds. P. A. David, M. W. Reder. New York: Academic.
10. Eid, M. 2008. "Measuring the Immeasurable: Psychometric Modeling of Subjective Well-Being Data", in *The Science of Subjective Well-Being*, eds. M. Eid, R. J. Larsen. NJ: The Guilford Press.
11. Europos socialinis tyrimas. Prieiga per internetą: <http://www.europeansocialsurvey.org/>
12. Europos vertybių tyrimas. Prieiga per internetą: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>
13. Headey, B. W. 2006 "Happiness: Revising Set Point Theory and Dynamic Equilibrium Theory to Account for Long Term Change", *Discussion Papers 607*. Berlin: German Institute for Economic Research.
14. Headey, B. W.; Wearing, A. J. 1989. "Personality, Life Events and Subjective Well-Being: Toward a Dynamic Equilibrium Model", *Journal of Personal and Social Psychology* 57(4): 731–39.
15. Headey, B.; Wooden, M. 2003. "The Effects of Wealth and Income on Subjective Well-Being and Ill-Being", in *32nd Conference of Economists (Australia and New Zealand), 29 September – 1 October*. Melbourne Institute of Applied Economic and Social Research.
16. Lucas, R. E. 2008. "Personality and Subjective Well-Being", in *The Science of Subjective Well-Being*, eds. M. Eid, R. J. Larsen. NJ: The Guilford Press.
17. National Accounts of Well-Being. Prieiga per internetą: <http://www.nationalaccountsofwellbeing.org>
18. Pasaulio laimės duomenų bazė. Prieiga per internetą: <http://www1.eur.nl/fsw/happiness/>
19. Pavot, W. 2008. "The Assessment of Subjective Well-Being: Successes and Shortfalls", in *The Science of Subjective Well-Being*, eds. M. Eid, R. J. Larsen. NJ: The Guilford Press.
20. Schimmack, U. 2008. "The Structure of Subjective Well-Being", in *The Science of Subjective Well-Being*, eds. M. Eid, R. J. Larsen. NJ: The Guilford Press.
21. Stefanson, K. 2008. "Getting Ahead of Ourselves – Can International Comparative Research Tell Us How Social Policy Affects Subjective Well-Being?", in *Social Security, Happiness and Well-Being*, ed. J. Bradshaw. Antwerp: Intersentia.
22. Suh, E.; Diener, E.; Oishi, S.; Triandis, H. C. 1998. "The Shifting Basis of the Life Satisfaction Judgments Across Cultures: Emotions versus Norms", *Journal of Personality and Social Psychology* 74(2): 482–493.
23. Veenhoven, R. 2008. "Sociological Theories of Subjective Well-Being", in *The Science of Subjective Well-Being*, eds. M. Eid, R. J. Larsen. NJ: The Guilford Press.

ARTŪRAS GATAŪLINAS

Application consistency of the structure of subjective well-being concept in empirical research

Summary

Subjective well-being research represents a new direction in social science and recently is being widely analysed among sociologists, economists and psychologists. We could look at the subjective well-being research from a historical perspective of its origin. Until the last decades of XX century, well-being was most commonly perceived in the sense of income and wealth, that is, in its objective sense. Income and wealth has a rich history of research and well developed methods. Currently the perception of well-being is extended in order to include its subjective element, which represents an individual's subjective reaction towards objective circumstances of life. Being a new turn in well-being research, it needs to be checked for the application consistency of the structure of the subjective well-being concept from the standpoint of existing empirical data.

The purpose of this article is to assess the consistency of application of the concept of subjective well-being in empirical research based on the European Values Study and the European Social Survey data of EU countries.

It is possible to conclude that there is a clearly developed structure of the subjective well-being, which consists of cognitive and affective appraisals of life. Cognitive appraisal represents a comparison of individual's life with the standard of good life, and in turn, affective appraisal represents emotions and mood which an individual experiences in his / her life. This structure is implemented in the questionnaires of the European Values Study and the European Social Survey. The empirical results of those three databases are consistent in such a way that it is possible to see a clear division of regions in the context of EU. It is possible to distinguish former command economy countries, which possess lower average subjective well-being than the EU average. The same trend is prevalent in some EU countries of Southern Europe. The opposite trend is observable in traditional market economy countries, where the average subjective well-being is higher than the EU average. The former command economy region includes such countries as Lithuania, Latvia, Estonia, Poland, Czech Republic, Slovak Republic, Hungary, Bulgaria, Romania, Slovenia. Slovenia has the double situation. On the one hand, it belongs to the command economy countries, on the other hand, it belongs to the UN Southern Europe region. But in this article it is counted as it would belong to the former command economy region. Southern Europe region in this article includes EU countries classified as Southern Europe according to the UN classification (except Slovenia). Those countries are Spain, Portugal, Italy, Malta, Greece. Traditional market economy region includes EU countries classified as Western Europe according to the UN classification: France, Belgium, Netherlands, Luxemburg, Germany, Austria and some EU countries classified according to the UN classification as Northern Europe: Ireland, United Kingdom, Denmark, Sweden, Finland.

Correlation analysis confirms subjective well-being data consistency. Correlation between subjective well-being averages from different databases is equal to 0.835.

Key words: consistency of subjective well-being data, satisfaction component of subjective well-being, affect component of subjective well-being, former command economy region, Southern Europe region, traditional market economy region